

ציפורה כגן:

"סימטת החבשים" ליעקב אורלנד

יעקב אורלנד
סימטת החבשים
מקאמה ירושלמית
הוצאת כתר, 116 ע'

משום כך שלמתי לי מבין סבבי איסר טרסיות שלה סימטה אחת ויחידה, צרה מעט, דלה ומעטה, שאין עימה שם-של-קדמוניות, וכל זכותי בה שהילכתי לאורכה בלא שיעור-זמן והכרת-מקום משך יום יום ושנים שנים, והייתי מופלש בה כבתוך עצמי. כך ניחא לי. (עמ' 8)

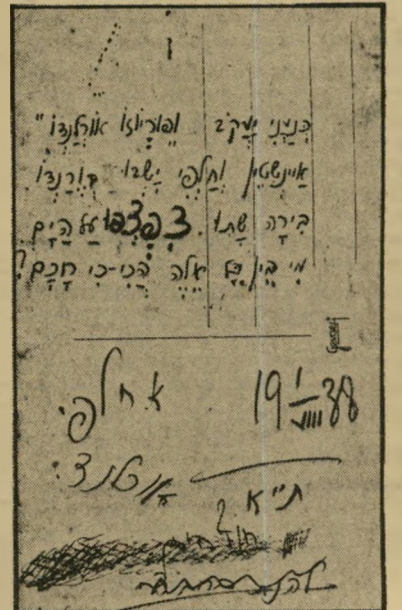
כך הכיר המשורר את הסימטה, שבה בחר לגיבורת שירו, מאז בא אליה לראשונה, לפי עדותו, מכפר גלעדי בשנת תרפ"ג (1923) ועד שנשטש אותה בשנת תש"ח (1948), לאחר הפוגה השניה במצור של ירושלים, בעת מלחמת העצמאות.

ואת שיררסיפרו הוא מכנה בשם מקאמה ירושלמית. והלא המקאמה כינוי היא לסוג ספרותי, השאול מהספרות הערבית, שהיה נפוץ בספרותנו העברית בימי הביניים, וזכה לתחייה (בגירסתו הדיאקטית-המחנכת) בספרות ההשכ"ל. ואילו בספרות העברית החדשה יכולו דל ביותר (אלוף בצלג'ת ואלוף שום" לביאליק, ו"יהודה הלוי" לבורלא), והינה בא אורלנד ומחדש את נעוריו.

אטימולוגית, השם מקאמה — משורש

יעקב אורלנד (שני מימין) ואברהם חלמי (ראשון משמאל) בחברתם של השחקנים יעקב כנעני ויעקב איינשטיין (אביו של אריק) על הטיילת שבחוף תל-אביב, 1938. מעברו השני של הצילום כתב אברהם חלמי את החרוזים הבאים:

המקאם הערבי והמקום העברי — מקורו בקרקע צמיחתו: מקום מושב השבט, זקניו וגם פייסניו; והוא המקום שבו נשמעו דיבריהם, ובו קלחו סיפוריהם בפרוזה מחורזת, משובצת לע"י תים קרובות בשירים שקללים.

וכך גם "סימטתו" של אורלנד מכילה סיפורים ואנקדוטות על "שבט" של חולמים ולוחמים לשיבת ציון בימים של טרם קום המדינה. מהם שמתגוררים בסימטה ומהם המבקרים בה לשעה, וגם אלה וגם אלה מהלכים בה. ואלה כן אלה עולים לירושלים לבנות את תרבות חייה של הארץ הזאת: משוררים וטופרים, מדינאים ומנהיגי גים, אמנים ומרענים, פרופסורים ותלמידיהם, רבנים ובחוריי-שיכות, רתיים וחילוניים. וכן חברי

על פני אדמה רועדת תחתיה — אדמת ארץ ישראל ואדמת ירושלים משנות השלושים ועד עצם היום הזה — — —

ואכן, סימטת החבשים שבכאן רומה בלתי חדירה היא לשכרים ולסרקים, לפציעיה ולמכאוביה של המציאות ההיסטורית שבה היא מתקיימת. בכל אלה מסתפקת המקאמה בנגיעה קלה, ברמו רק בלבך, ובסוגריים:

(ראוי כאן להזכיר בסוגריים, כי אף שהשקט יחסי ברחוב

והימים בטרם רצח ארלוזורוב

ובטרם נפער הבקע התהומי,

המעמדי, הלאמי,

בכל זאת כבר יש חיץ בין המחנות

ויש מריבות קשות וטענות ומענות) — — —

(עמ' 79)

מרדכי נמיר, חנה רובינא, נתן אלתרמן, יעקב אורלנד, יד. גרודז'ינסקי, בת-אל אורלנד, יעקב הורוביץ, חנא, במסיבה ב"כסית" לרגל היבחר נמיר כראש עיריית תל-אביב.

מחבר סימטת החבשים נזחר שלא להיתפס הוא-עצמו בתוך כ"הקלע של הסתירות שללא מוצא, את שליחותו שלו הוא רואה בגילגולם של מעשים ומראות לפסיפס אנושי-ירושלמי מרהיב בגווניו, וכן בטוויית הויכוח הקולקטיבי-סלקטי טיבי. כל זאת, כדי לעורר בנו הישגות וגעגועים: נוסטאלגיה, בלשוננו של המשורר, המודה שאינו מתיימר לתאר מהלכים, וגם לא תהליכים מקיפים. למישלוננו של הצלם שויג (עמ' 22) המנסה לתפוס בעדשת מצלמתו, בשני "קליקים", את צלם האלוהים בפניו של "יהודי ארום בטלית העובר כרעמת-אש", ומאייכולתו של הצייר מוקרי, שגם הוא בין רריה של סימטת החבשים, להתחזקות, במשך שנים רבות, של "הסוד של מירקח-הגוונים התהומי-זוכתי" של ירושלים (עמ' 23-24), לומר המחבר פרק של צניעות בהלכות שירה על ירושלים:

לא חלילה, עטי אינו עשיר דיו, גם לא יתיר נפשי ולקלמס את דיוקנך הקדמוני עד לתוכתך ולסביב,

מלגו לחומותיך העבות ומלברך, כאלו היית, להבדיל, מין שיר-זמר נקלקל בין זמירותי.

או מין הדרן

לחנח את הבריות בו ולבדרן.

אתפש לי, אפוא, רק קצה חוט-צניצית אחד בטליתך.

כבבררה מקרית, נאמר סמטה-של-סתם, וחוץ לחומתך.

ברך מקרית? ספק. (עמ' 17)

נאמן לרוחה של המקאמה, אין אורלנד פונה למפריד אלא למשותף. כל מה ששייך למלחמות היהודים, לשנאות, לפילוגים ולסיכסוכים — כל זה, כאמור, נרמו לכל היותר כלאחר יד. עיקר עיקריו — הסדרה, המאזן-הכולל החיובי: לד כור, לשמור ולתעד לימינו ולימים הבאים גילוי יים של תפארת האנשים המשתייכים ל"שבט" הנבחר הזה, לעוין-נפש ולשאר-רוחם, מתוך יחס של פיוס שלאחר-מעשה, וכך, בסימטת החבשים של יעקב אורלנד מצננין את הרוחני ומי

פייסין את הניצים. על בעל ה"סימטה" מקובל, כפי הנראה, פירושו של רש"י למונח סימטה: שכן סחורה זה עם זה בשוק, ורוצים לרכב רבניהם בנחת וישוב הדעת מסתלקין לשם.

ואמנם סיפורי הסימטה קולחים בנחת. אורלנד מיקם את סימטתו על פני קו הרוחב המשווה הכל לכול ומבטל כל מחיצה: 'זבוט'נסקי בצד ברל כצלנסון, אלתרמן ואורי צבי גרינברג, יחיעם וייץ ויאיר שטרן, בךגוריון ומשה סנה. יעמדו כולם על הברכה, שהרי אין כיניהם חייב. וזאת משום שקו האורך של הסימטה אינו, בעצם, היסטורי, כי אם נפשי. ושום עניין אינו מוצג כאן בהקשר היסטורי חד וחותך, כי אם בהקשר מקומי רכי-דורי, כמעט מותר לומר: ניצחי.

מנקודת-מבט שכזאת, מיטאפיסית כמעט, מה פלא שנעלמים ההבדלים החריפים, הקשים, ונשאר רק איזה "זוהר סודי הפועל בחושך טמיר ונעלם. — — — (אשר) היתה זו זריחה מעבר למצולם ומעבר לדיו הגופים בעולם." (עמ' 23) כך גם רואה המשורר את עצמו וכך הוא מתאר את ה"אני-מאמין" שלו:

עם הצומח להיות — ומצמיח שני ראשים. אולי זו השעה המתאימה להתודות ולומר כי איש פמוני, שהוא רק אחד-מעם-באבו,

איש כמוני המאמין בדיו-השעה-הועת

הנחתך במנין הרב [—]

איש פמוני, נסוי וזוכר, מקשיב לכל הפרושים

ואינו שוב מצדיק איש ואינו מאשים.

רק כואב את גורל-קורותיו ואת עורונו של הזמן

שסך בעדו מלראות את אשר טמן

שר האמה בגנוד-צואתו על קניניה.

לעת חלק מעללי-מצוק לאלה ולאלה מבניה. אך אם שנראה לו כטוב

ואם במה שנתחזה לו כרע —

נהיר לו שכלם עשו חובתם בטהרה

וכלם העלו אשם במדורות

וכלם שוים לפני שופט הדורות.

(עמ' 87-88)

והינה, כל עוד מדובר בכוננותיהם של העושים, אפשר להסכים עם משאלות-יקוותו של אורלנד ש, כולם שווים לפני שופט הדורות. ו אולם, כאשר מדובר ב"מעשים" עצמם, מה פסוק "שופט הדורות" לגבי אלה? האם גם את אלה ישווה זה לזה, בדגון את כולם לכף זכות? כאן דומה כי הדברים חורגים מרשותו של החסר וכי אים בסמכותו של חומר הדיו, שהוא מחוץ לתחור מה של מקאמה זו שלפנינו.

אורלנד עצמו מודה כי הוא מרשה לעצמו לח- יות "רגע של בלי זמן ושל מעבר לחיים", ואולי משום כך נוה לו כליכך בירושלים זו המכונה בלשון המליצה, "בירת הנצח". כל תיקויותו שלו היא ש,סיפור המעשים והמראות" ייתן ביטוי ל"גישמת-שחריתה של עיר" אשר

היום כמו שלשום, כמו תמיד,

עיר-עולם היא, נוף ראשית ואחרית,

והחוצה את אדמתה כאבותיו —

אבק-הנצח משמר את עקבותיו.

(עמ' 90)

ואולי זהו סוד קיסמה של לשונו של אורלנד, הזורמת לה בחופשיות ובטבעיות עשירה עד שאי פילו צורה מגבילה כמו המקאמה אינה מסוגלת להגבילה ולצמצמה. אולי ברוח הפיוס המרחפת על השיר טמן גם סוד החיבור ההארמוני והנינוח שבין המלים והמשפטים והעלילות, שהרי אפילו זיכרו של... "ליל (פיצוץ) הגשרים" מתרפק כאן על... גשר-המתירים של קול שירתה של רמה, חכרתו של יחיעם וייץ, שנהרג כאותה "פעולה". רק על חשבון היסטורי אכזרי אחד לא פסח המשורר במקאמה שלו, ולא התיר לעצמו להק- הות את חוריו: והוא העימות שבין יהדות הנצחית בין ה"מגן דויד" לבין ה"צלם". הורי המשורר מש ננים לו את אמת החשבון הזה בילדותו, בפתח המקאמה (עמ' 21), ואורי צבי גרינברג שב ועורך לו ולירייו את חשבון הרמים הזה, בנפש נסערת ובלשון מועצמת, על פני למעלה מעשרת עמודי של הפרק האחרון, על סף סיום המקאמה:

— — — שמע, בחור, אבל שמע היטב: